ihtiyaçları düşünüldüğünde hantal sayılabilecek bir idarî yapısı vardır. Dâimî, fahrî, muavin, müşavir olmak üzere dört çeşit üye grubu bulunmaktadır. İdarî yapılanma en yüksek organı olan bir genel meclisle ilmiye meclisi, maliye meclisi, idare meclisi ve teftiş komisyonundan oluşmaktadır. Geliri büyük oranda üye aidatlarına dayanmaktadır. Dergiyi tertip ve ihracına kadar padişahın "teşvik ve tesvik"ini gördükleri açıklanmakla beraber Nâmık Kemal'in yazıları ile Arnavut Cemiyeti'nin nizamnâmesine de yer verilmesi sarayın cemiyete desteğini büyük oranda ihtimal dışı bırakmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Duman, *Katalog*, s. 245; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Cemiyet-i İlmiye ve Mecmua-i Ulûm", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, İstanbul 1987, s. 221-245; Cemil Aydın, *Mecmua-i Fünûn ve Mecmua-i Ulûm Dergilerinin Medeniyet ve Bilim Anlayışı* (yüksek lisans tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Âlim Kahraman

MECMÛATÜ HEY'ETİ'l-KADÎME ve'l-CEDÎDE

(مجموعة هيئت القديمة و الجديدة)

İbrâhim Müteferrika'nın (ö. 1160/1747) Latince'den Türkçe'ye çevirdiği astronomi kitabı.

İbrâhim Müteferrika'nın III. Ahmed'in emriyle, Hollandalı bilim adamı Andreas Cellarius'un eski ve yeni astronomi sistemlerini konu edinen *Atlas Coelestis* (*Harmonia macrocosmica, seu atlas universalis et novus totius universi creati*, Amsterdam 1708) adlı eserinden yaptığı tercümedir. Müteferrika 1145'te (1733) temize çektiği eseri önsözünde "âlemdeki bütün cirim ve cisimlerin tertip ve terkiplerini açıklayan, burçlar ve yıldızlarla süslü bir feleği andıran, güzel ve yeni bir atlasa benzeyen ve fizik âlemden ibaret olan göklerin ve yerin bilinip öğrenilmesini sağlayan bir çalışma" diye tanımlar. Eserin daha önce Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'un kütüphanesinde bulunan tek yazma nüshası halen Askerî Müze'de muhafaza edilmektedir (nr. 5302 [74]).

Yeni astronomi kavram ve prensiplerinin 1732'de basılan *Cihannümâ* ve ekinde açıklanmış olmasına rağmen (bk. CİHANNÜMÂ) tamamen aynı konuya tahsis edilmiş bulunan Cellarius'un bu eserinin III. Ahmed tarafından İbrâhim Müteferrika'ya Türkçe'ye çevrilmesinin emredilmesi üzerinde durulacak bir husustur. Müteferrika önsözde, maksadının kitapta yer alan Latince ibareleri Türkçe'ye tebdil ve tercüme etmek ve resimlerde gizlenmiş mânaları ortaya çıkarmak, astronom ve filozofların "hey'et-i âlem"e ait sözlerini özetlemek ve metne bazı resim ve şekiller eklemek, yani elden geldiği kadar kitabın içeriğini açıklamak olduğunu söyler. Müteferrika kitabın düzenlenmesinde de bazı değişikliklere gitmiş, bu arada ilâve ettiği resim ve şekillerin yanında eserin aslında bulunan resimlerin yerine İslâmî geleneklere göre yapılmış yenilerini koymuştur; bu hususu, "Ersâm ve eşkâl-i kitâb tavr u tarz-ı İslâmiyân üzere tertip olundu" diye açıklar.

İbrâhim Müteferrika eserin başında Batlamyus'un yer merkezli sistemine göre bir kâinat modeli çizer; cisimler âleminin (fizik âlem) birbirini kuşatan soğan tabakaları gibi kat kat kürelerden meydana geldiğini, felek-i a'zamın hepsini kuşattığını ve yıldızlardan ârî olduğu için Atlas feleği adını da aldığını söyler ve toprak unsurunun mutlak ağırlığından dolayı en aşağıda, âlemin merkezinde bulunduğunu ifade eder.

Kâinatın düzeniyle ilgili görüşlere "mezâhib-i selâse" (üç teori) denildiğini belirten Müteferrika bunlardan birincisinin eski astronomoyi temsil eden Aristo ile Batlamyus, ikincisinin yeni astronominin üç büyük ismi Pisagor, Plotin ve Copernicus tarafından savunulduğunu, üçüncüsünün ise yine yeni astronomiden Tycho Brahe'ye ait olduğunu söyler; daha sonra da sırasıyla bu görüşleri ele alıp kısaca tanıtır. İslâm ulemâsının çoğunun birinci görüşü benimsediğini belirtmesinin ardından ikinci görüşün gereği olan arzın hareket ettiği tezine inanmayanların Batlamyus'un Atlas feleğinin olanca genişliği ve büyüklüğüyle her gün doğudan batıya doğru süratle döndüğü yolundaki görüşünü nasıl kabul ettiklerini anlayamadığını ifade eder. Bunlara inanıp inanmamanın dinle bir ilgisinin olmadığını, âlemin nasıl dönerse dönsün sonradan Allah tarafından yaratıldığını inkâra mecal ve mahal bulunmadığını bildirir.

Eserde iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi, *Cihannümâ*'daki çok ihtiyatlı tavır yerini daha az ihtiyatlı bir tavra bırakmış, İbrâhim Müteferrika, *Cihannümâ*'nın basılmasından sonra geçen bir yıl içerisinde din ve devlet adamlarından beklediği gibi sert bir muhalefetin gelmediğini görmüştür. Konunun dinle alâkasını her ne kadar daha önce kullandığı sözler ve ibarelerle belirtmekteyse de bunları aynı sıklıkla tekrarlamamakta, böylece kendisine güven geldiğini hissettirmektedir. İkinci husus, mütercimin *Cihannümâ*'da üç teoriyi açıklamakla yetinirken burada bunlara bir de dördüncüsünü eklemesidir. Eski zamanda Şam'da yaşamış Arateyuş adlı hakîme ait olan ve sadece eskilerin cahilleri tarafından benimsenen bu görüş, yeri ve suyu âlemin ortasında canlı bir kişi şeklinde tasavvur etmekte ve deprem gibi jeolojik olayları bu kişinin kımıldamasına bağlamaktadır. İbrâhim Müteferrika, akıl sahipleri tarafından tamamen reddedilen bu görüşü kitabın aslında bulunduğu için buraya aldığını söylemekte, böylece *Cihannümâ*'da niçin ona yer vermediğini dolaylı biçimde açıklamış olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Müteferrika, *Mecmûatü hey'eti'l-kadîme ve'l-cedîde*, Askerî Müze Ktp., nr. 5302 (74), vr. 1b-17b; *Osmanlı Müellifleri*, III, 21; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 172-173; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 341; a.mlf., "Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronomi'nin Osmanlı'ya Girişi (1660-1860)", *TTK Belleten*, LVI/217 (1992), s. 746-747.

Cevat İzgi

MECMÛATÜ'n-NEZÂİR

(مجموعة النظائر)

Ömer b. Mezîd tarafından 840 (1437) yılında derlenen, Türk edebiyatının önemli kaynaklarından bir nazîre mecmuası.

Beş bahir altında kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanan şiir ve nazîrelerden meydana gelmiş olup türünün Türk edebiyatındaki ilk örneğidir. Seksen dört şairden 397 şiirin bulunduğu eserde her bahrin başında derleyicinin o bahrin ölçüsünü belirtmek için yazdığı bir ya da birkaç beyit yer alır.

Bilinen tek nüshası Türkiye'den çıkarıldıktan sonra Oxford'da School of Oriental and African Studies Kitaplığı'na (nr. 27.689) intikal eden yazmanın ilk yaprağı kopmuştur. 2a-4a varakları arasında giriş bölümünün başındaki dua kısmı da eksiktir. Yazar burada Allah'a hamd ve duadan sonra devrin şairleri yanında ümerâ-